

Dannebrogspuden anno 1997 broderet af Anne-Birgit Williamsen med Håndarbejdet Fremmes blomstergarner på hørlerred 10 på 12. Da disse garner er lysøgte, skulle denne pude være i stand til at beholde sit udseende. Om det så bliver i 130 år, er en anden sag. Foto: Hans Arne Madsen, Museet på Sønderborg Slot.

brugte sange i landsdelen. Efter krigen i 1864 blev Katedralskolen inddraget som lazaret, og undervisningen forlagt til et lokale i byen. Men kort tid efter erklærede den preussiske regeringskommissær den danske skole for ophævet. Lærerne tilbød først at undervise disciplene gratis hjemme, men snart efter blev også dette forbudt, og hele lærerkorpset blev udvist af hertugdømmet.

Med sin hustru og parrets tre børn måtte Lembecke flytte til København, hvor han sammen med de øvrige otte danske lærere fra Haderslev oprettede »Haderslev Læreres Skole«, hvor Lembecke underviste indtil 1888, da han som 73-årig lod sig pensionere.

Dannebrogspuden

Familien Lembeckes hjerter blev i Sønderjylland, og da ægteparret i 1866 fejrede sølvbryllup, kom der to gaver, som især glædede parret. Den ene var et ma-

leri af Jørgenslyst, familiens hjem gennem de fleste år i Haderslev. Den anden var Dannebrogspuden.

Den er tegnet af maleren P. C. Skovgaard (far til Joachim og Niels Skovgaard). Han lod en egeløvskrans hvile på Dannebrog. Egeløvskransen blev broderet af malerens hustru, Georgia Skovgaard, mens sønderjyske kvinder havde udfærdiget Dannebrog. Som tak for gaven skrev Lembecke digtet »Til slesvigske veninder«, hvori det blandt andet hedder:

»Men under festens glæde, der blødt dog et sår:

det sted, hvor trygt min arne stod så mange gode år,
der, hvor mit livs skærsommer bar blomst og satte frugt,
hvor mindet aldrig visner i tidernes flugt.

Da blev en liflig hilsen derovre fra mig bragt,
en yndig mindegave i skønheds rige pragt,
og venlige hænder havde kunstigt nålen brugt,
og danske kvindeligheder havde tænkt det ud så smukt«.

Denne første pude er nu endt på Haderslev museum, hvor den hænger, indrammet, i Lembecke-stuen. Et barnebarn, ritmester Cay Lembecke, fik den, og hans enke gav den til museet.

Flere af de sønderjyske kvinder må have syet den af, for der har eksisteret et antal Dannebrogspuder blandt gode danske slægter i landsdelen. Og efter Genforeningen blev den puden, man skulle have. Hvis man altså var *man*. Men tegningen til den var det svært at få. Blandt dem, der nu har den, er Elsebeth Smidt på Tanderupgaard ved Ribe. Hun har selv »allernådigst« - siger hun - fået lov at låne en pude, som hun så tegnede af på tre dage. Men inden da rendte hun hovedet mod en mur hos en del, som lå

inde med puden. Det var ikke bare sådan en, man kunne låne til andre. Det skulle man anbefales til. Elsebeth Smidt har altid kaldt puden for Genforeningspuden, og hun har den i to udgaver med lidt forskellig farvesammensætning i ege-løvskransen. Det har været temmelig svært at tage farverne ud, fordi de puden lånte, var utrolig falmede. Enden blev, at de blev pillet op i sømmene, så man kunne kigge på vrangen. Den anden udgave må være syet efter krigen med mangel på materialer, for det er tydeligt, at garnerne flere steder er sluppet op, og at man derefter har måttet lade sig nøje med noget, der kunne lignede.

Tegningen på museet

Elsebeth Smidt var til stede ved åbningen af Dannebrogsudstillingen på Sønderborg Slot og tilbød beredvilligt at låne

museet sin tegning. Med den fulgte numrene på de garner, der skulle bruges til at sy puden, i henholdsvis uldgarn og DMC-garn. På museet valgte vi at tage den ud i blomstergarner også, dels fordi mange foretrækker dem, og dels fordi de er lys- og farveægte.

Derved bliver puden ganske naturligt mindre. Den oprindelige, syet til Edvard Lembecke, måler 45 gange 45 cm, mens den, der nu er syet på hørlerred med blomstergarn, er på 35 gange 35 cm. Museet har, med Elsebeth Smidts venlige tilladelse, fået affotograferet hendes tegning, så at andre - som har lyst til at sy den - har mulighed for det, uden at skulle *kende nogen*, som kender nogen.

Tegningen kan købes på Sønderborg Slot, men for god ordens skyld skal jeg, som ikke er nogen novice med nål og tråd, lige sige, at det ikke er noget arbejde for nybegyndere i faget.

Den danske udvandrerdatabse og udvandringen fra Nordslesvig

AF HENNING BENDER

Udvandringen fra Nordslesvig spillede allerede fra de første preussiske sessioner i 1867 en central politisk og psykologisk rolle i den nationale kamp, men hvor stor var udvandringen fra Nordslesvig egentlig? Lederen af Udvandrerkvitet i Aalborg, Henning Bender, har med udgangspunkt i den danske udvandrerdatabse forsøgt at nærme sig svaret på det omdebatterede spørgsmål.

Udvandringen fra Nordslesvig set fra Amerika

Indvandrer-museet på Ellis Island i New York er afgjort et besøg værd. Man kan sagtens og med stort udbytte tilbringe

en hel dag her, og man bør slutte turen i den store velassorterede museumsboghandel. Her kan man finde bøger om de fleste af de mange etniske indvandrergrupper i USA. Hvad angår nordslesvigerne, vil den amerikanske offentlighed dog kun kunne finde en kort omtale i »The Danes in America«. Når Nordslesvig overhovedet omtales særskilt, skyldes det sandsynligvis, at bogens forfatter, Peter L. Petersen, der er professor i historie på West Texas University, Canyon, er af nordslesvigsk afstamning. Hans farfar, farfars søskende og farmors forældre udvandrede alle fra Lintrup



Peter Petersens familie foran deres hus i Shelby County, Iowa. Peter Petersen har, der ses yderst til venstre i billedet, emigreret fra Lintrup til USA i 1881 for at slippe for tysk militærtjeneste. Her gifte de han sig i 1896 med Martha Rasmussen yderst til højre i billedet, som var amerikansk født datter af en emigrant fra Lintrup. Foto: Peter Petersen, Canyon, Texas.

sogn syd for Kongeåen i 1880-1882. De fulgte forskellige ruter; nogle er kun registreret i Hamborg som udvandrere, nogle kun i Danmark og andre både i Hamborg og Danmark. De angav også forskellige bestemmelsessteder - nogle New York og andre Chicago - men fæles for dem alle var, at de kort efter slog sig ned som landbrugere i Jacksonvillet det sydvestlige Iowa. Det skete sammen med så mange andre dansktalende, at området, der endnu kaldes »The Danish Villages«, nu rummer »Det danske Indvandermuseum« i Elk Horn, Jacksonvilles naboby. Tegner man med Elk Horn som centrum en cirkel med en radius på ca. 30 km., finder man inden for denne cirkel ca. 5.000, der ifølge 1900-folketællingen oplyser, at de er født i Danmark.

Professor Peter L. Petersen er selv født og opvokset i denne del af Iowa. På baggrund af egen familieoverlevering og en yderst sparsom engelsksproget litteratur om dansk udvanderhistorie, er der for ham ingen tvivl om, at nordslavgerne udvandrede af politiske grunde efter 1864. I »The Danes in America« skriver han:

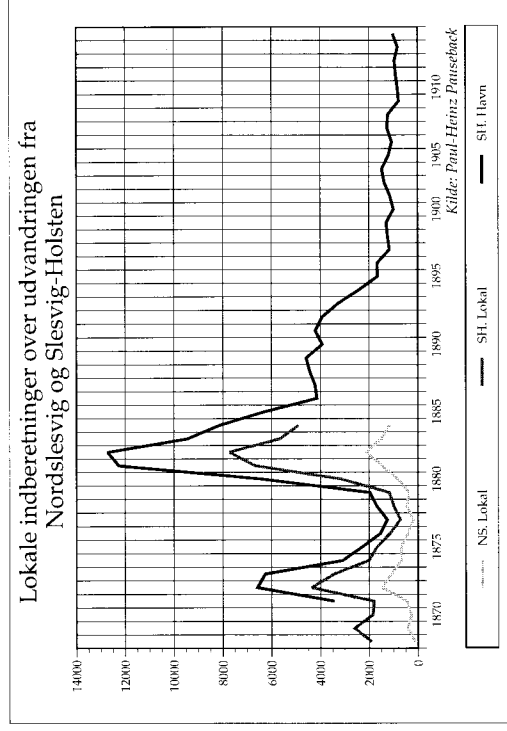
»Som en konsekvens af den barske traktat, der blev påtvunget taberen, måtte Danmark opgive Nordslesvig og hermed ca. 150.000 dansksprogede og dansksindede indbyggere. Den præjiske besættelse af Nordslesvig var

ningen er usikker, men passer den, bliver resultatet, at udvandringen i procent af befolkningen er tre gange kraftigere i Nordslesvig end i Danmark og Nordtyskland! Fødestedsoplysningerne i de danske folketællinger viser, at kun en mindre del af de 60.000 har bosat sig varigt i Danmark. Efter en stigning på 8.000 før 1870 holdt antallet af folk født i Slesvig sig konstant på ca. 22.000 i perioden 1870-1911.

Mange flere nordslavger skal sikkert findes blandt de 6 millioner tyske indvandrere i de amerikanske folketællinger. Stikprøver viser desuden, at der er »for mange« danske indvandrere, set i forhold til nationalitetsoplysningerne i de amerikanske passagerankomstlister. Det kan skyldes, at nordslavger, der korrekt blev betegnet som tyske efter 1864, senere angav Danmark som fødeland, når rubrikken skulle udfyldes i spørgeskemaerne til de amerikanske folketællinger. Det gjorde den allerede omtalte familie Petersen fra Lintrup i hvert fald - men de var også, som de fleste andre nordslavger udvandrede født før 1864.

Lokal registrering af udvandrere fra Nordslesvig

En præjisk udvandringsstatistik begyndte allerede i 1845 - og for Nordslesvigs vedkommende fra 1868 og små tyve år frem. Grundlaget for statistikken var de udvandringsstilladelser, alle skulle erhverve, så man kunne hindre, at mænd, der var fyldt 17, unddrog sig den 3-årige værnepligt. Det var naturligvis et dårligt grundlag, da en af grundene til at udvandre netop var at slippe for værnepligten, og myndighederne skønnede da også, at højst 25 % af udvandrerne fulgte bestemmelsen. Udvandringsstatistikken blev derfor suppleret med afgangslister fra sognene, men fra Danmark ved vi, hvor mangelfulde sådanne lister er. Det er formentlig grunden til, at der i perioden 1868-1884 kun er registreret en oversøisk udvandring fra Nordslesvig på 13.798 personer. Personnavne og aldersopgivelser findes kun sporadisk i materialet, men fordelt på de daværende amter drejer det sig om Haderslev: 3.320; Aabenraa: 2.034; Sønderborg: 1.844 og Tønder: 6.600. Fordelt på år er der tale om et højdepunkt 1871-1873 og om en



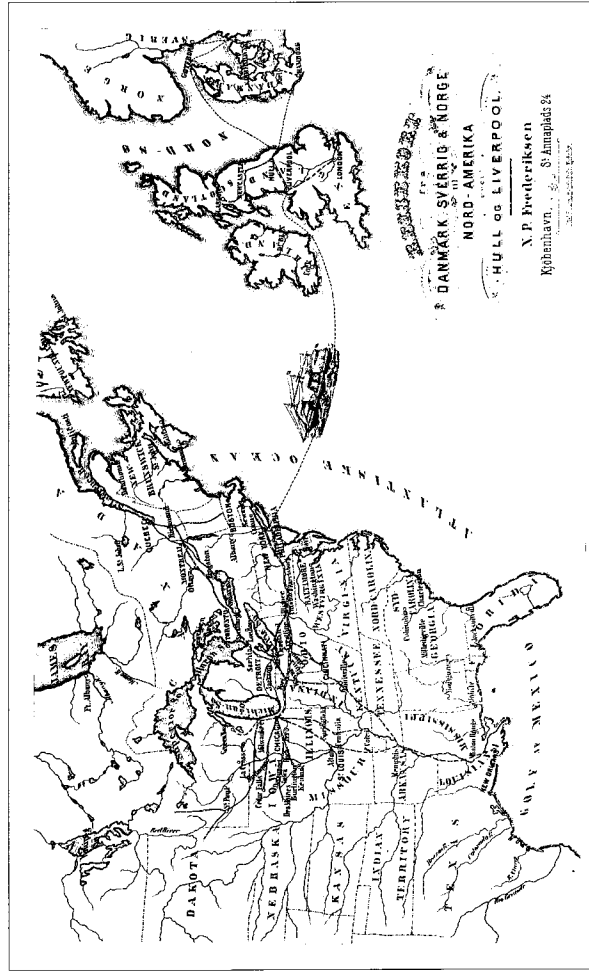
De lokale tyske tal over udvandringen i Nordslesvig og Slesvig-Holsten 1884-1914.

NS = de lokale indberetninger fra Nordslesvig.

SH = de lokale indberetninger fra Slesvig og Holsten.

SH Havn = Indberetninger fra havne i Slesvig og Holsten primært Hamborg.

Kilde: Paul-Heinz Danisback



Rejskort med reiseruterne fra Danmark, Sverige og Norge over England til USA. Kortet findes i Københavns politimesterarkivets udtænderesager på Landsarkivet for Sjælland.

kulmination 1881-1883 med 2.099 udvandrere i 1882 som det absolutte højdepunkt. Udtrykt i grafer gengiver tallene den trend, der kendes fra andre tyske tal for Slesvig-Holsten.

Mens udsvingene ser rigtige ud, er tallene til gengæld alt for lave i forhold til det antal passagerer med hjemsted i Slesvig-Holsten, der udvandrede via Bremen, Hamburg eller via Hamborg-Hull-Liverpool. For sammenlignelige år (1871-1884) er udvandringen fra Slesvig-Holsten ifølge udvandrings-statistikken 45.345, men ifølge indberetningerne fra udskibningshavnene 77.056! Hertil kan føjes 1.053 fra Slesvig-Holsten, der udvandrede via København. En afvigelse på mindst 70 % var statistisk set helt uacceptabel, og det var det, der var grunden til, at man helt opgav at føre en lokalt baseret udvandringsstatistik i hele Tyskland fra 1887. Årsagen var ikke, som hævdedet fra dansk side, at man i Berlin var bange for at offentliggøre, hvor man-

angivelse af, hvorfra i Tyskland de kom. Hertil kommer, at de oplysninger, som forekommer, ofte er forkerte: Den 59-årige enke Johanne Hansen fra Løgumkloster blev således registreret i såvel det danske som det tyske (Hamborg) materiale - mens hun ved ankomsten til New York den 28. juli 1869 med skibet »Minnesota« fra Liverpool er registreret som en 9-årig pige. En sådan fejlregistrering var hun ikke ene om. Sammenholdt med det danske materiale kan det ses, at de 664 »tyske« passagerer om bord på »Minnesota« i virkeligheden bestod af 34 tyskere, 316 danskere, 292 svenskere, 19 nordmænd og 3 slesvigere. Til nationalitetskitte, foryngelse og navneændringer kom der for flere af passagererne også et kønsskitte på vej over Atlanterhavet.

Hamborglisterne

Hamborglisterne, der både omfatter de direkte oversøiske afgang fra Hamborg og de indirekte via Hull/Liverpool for årene 1850-1934, rummer ca. 7 millioner udvandrere. Da en stor del af den danske udvandring går via Nordtyskland, er der mange, der først optræder i det danske materiale og få dage efter i Hamborglisterne. Sammenligninger viser kun sjældent uoverensstemmelser, når det gælder navn, hjemby, køn, alder og erhverv, men det er ikke ualmindeligt, at myndighederne i Hamborg placerer byer forkert. Man må leve med, at f. eks. Apenrade vekslande placeres i Jutland, Dänemark (også efter 1864!), Schleswig, Schleswig-Holstein eller Preussen. Men det betyder, at tallene er for lave i de årlige summariske havneindberetninger, der blev sendt fra Hamborg til Berlin om udvandringen fra Slesvig-Holsten.

Desværre kan Hamborgmaterialet, ligesom det amerikanske, kun benyttes manuelt med de oprindelige nødtørftige grovalfabetske navneindgange, da der

ikke er udarbejdet en database. Forhåbentlig kommer den, for materialet er af ganske særlig vigtighed set med danske øjne. Listerne rummer store dele af den ellers ukendte danske udvandring i årene 1850-1868, og de er efter 1868 hovedkilden til den nordlesvigske udvandring og en væsentlig kilde til den danske. Stikprøver viser således tusinder af danske udvandrere i Hamborglisterne, der ikke er registreret i det danske materiale. Når disse udvandrere ikke er registreret som udvandrere i de danske lister, skyldes det, at de danske lister kun omfatter de udvandrere, der købte billet af en dansk rejseagent fra og med den 24. maj 1868 og frem til slutningen af 1930'erne.

Det danske materiale

Efter en række skandaler, hvor godtroende udvandrere blev bondetfanget af danske rejseagenter, vedtog Rigsdagen den 1. maj 1868 en lov, der bemyndigede Københavns politidirektør til at godkende og kontrollere alle udvandringsagenter i Danmark og autorisere alle danske oversøiske billetstedelser. Det skulle ske, hvad enten rejsen foregik direkte fra København til USA eller indirekte via en anden udenlandsk havn. For kontrollens skyld blev oplysningerne fra billetterne kopieret i en række politiprokoller. Det blev til 90 tykke bind, hvor hver enkelt udvandrer er optøret med person- og billettelysninger. Protokollerne er ført overskueligt og ensartet gennem hele perioden, men de er alligevel tidsrøvende at benytte manuelt, da der er tale om to protokollrækker - den direkte og den indirekte - der år for år opfører udvandrerne grovalfabetske efter begyndelsesbogsstavet i efternavnet.

Materialets meget homogene natur gør det oplagt at kode maskinelt. I praksis er hver enkelt udvandrer forsynet med de 13 mulige grundoplysninger: ef-

ternavn, fornavn, stilling, familiestatus, alder, fødested (først fra 1899), sidste opholdssted, agentens navn, billetnummer, registreringsdato, skibsnavn (kun direkte udvandring), bestemmelsessted og evt. annullering af billet. Alle disse oplysninger indføres på grundlag af, hvad der faktisk står i protokolken - også når det drejer sig om oplagte fejl og mærkelige stavemåder. Til gengæld lettes søgemulighederne ved at indsætte yderligere 11 entydige sæt hjælpekode for hver udvandrer.

Databasens repræsentativitet

Siden Det danske Udvandrerarkiv i Aalborg startede arbejdet med udvandrer-databasen i 1990 er 308.792 udvandrerer indkodet. 184.646 med sidste opholds- sted i Danmark, 74.083 i Sverige, 29.444 i USA, men efter navnene at dømme tidligere danske, 7.276 i Slesvig, 4.545 i Rusland, 2.115 i Tyskland, 1.115 i Finland, 848 i Norge, 792 i andre lande samt 6.059, der fortrød inden afrejsen.

Databasen synes rimeligt repræsentativ for Danmarks vedkommende. Til de 184.646 danske udvandrerer i databasen 1868-1903 kommer yderligere 21.918 for årene 1867-1894 fra andre lister. Hvis det kun er disse danske udvandrerer, der mangler, medtager databasen altså 90 % af ca. 200.000 danske udvandrerer i perioden.

Hertil kommer måske 50.000 fra Nordslesvig eller hver femte af de dansktalende udvandrerer til USA i perioden. Men af disse har databasen kun registreret 7.276 - eller 15 %. Databasens dækning bliver ganske vist større, hvis man sammenligner med den lokale tyske udvandringsstatistik for Nordslesvig fra samme årrække. Men tallet, der i øvrigt udgør 26 % af udvandringen fra hele Slesvig-Holsten, anses også af de tyske myndigheder for at være alt for lavt. Det opdagede man, da man fra 1871 begynd-

te at sammenholde statistikken med pasagerindberetningerne fra Hamborg og Bremen. Sidstnævnte oversteg de lokale indberetninger med 70 %.

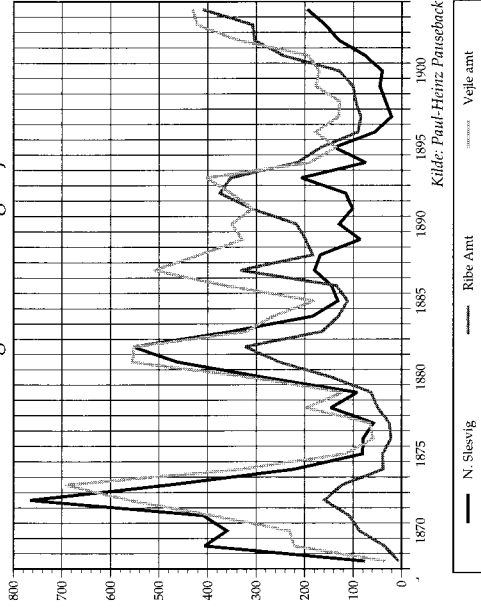
Antager vi, blot som en arbejdshypotese, at udvandringsstatistikken fra Nordslesvig også skal forhøjes med 70% for at svare til indberetningerne fra Hamborg og Bremen, får vi for årene 1868-1884 en nordslesvigsk udvandring til USA på ca. 23.500. Antager vi videre, at udvandringen fra Nordslesvig lå på 26 % af den samlede udvandring fra Slesvig-Holsten, således som den blev indberettet fra Hamborg og Bremen, får vi for 1885-1914 yderligere 26 % af 63.946 slesvig-holstenske udvandrerer - altså 16.626 fra Nordslesvig. Hertil kan så føjes de 2.286 slesvigere, der i årene 1868-1903 rejste via København til USA. Det giver i runde tal en oversøisk udvandring fra Nordslesvig på mindst 40.000 i årene 1868-1914.

Tallet kan naturligvis afvises som et gæt, men til forskel fra alle andre gæt på udvandringen fra Nordslesvig er der den fordel, at dette gæt kan afvises eller bekræftes ved en systematisk gennemgang af Hamborglisterne. Enkelte stikprøver mere har jeg endnu ikke haft tid til - synes at vise, at den faktiske nordslesvigiske udvandring via Hamborg o. 1870 endda lå over det niveau, der er regnet med ovenfor.

Karakteristik af udvandringen fra Nordslesvig på grundlag af databasen

Når der for årene 1868-1903 nævnes 7.276 udvandrerer fra Slesvig i Københavns Politis Udvandrerprotokoller, betyder det ikke som normalt antaget, at disse 7.276 udvandrede direkte via København - det gjorde kun knap en tredjedel (2.286)! Det betyder kun, at de købte deres billet af en dansk rejseagent. Størstedelen (4.990) rejste ligesom flertallet af de danske udvandrerer direkte via Hamborg,

DANSK UDVANDRERDATABASE 1868-1903
Nordslesvig. Ribe amt og Vejle amt



Kilde: Paul-Heinz Pausheck

Den årlige udvandring fra Nordslesvig, Ribe amt og Vejle amt fra 1868 til 1903.
Kilde: Dansk udvandrerdatabase 1868-1903. <http://www.cybercity.dk/users/cc13656>.

Bremen og Liverpool uden at sætte deres ben i København.

Udover at databasen indeholder en så lille del af den samlede nordslesvigiske udvandring, er der yderligere det problem, at de årlige udsving i udvandringstallene kun følger de danske til og med 1884. Her sammenlignet med Vejle amt. Det har dog den enkle forklaring, at danske udvandreragenter virksomhed i Nordslesvig blev forbudt i 1884. Databasen bygger alene på de danske agenter billettudstedelser, og forøgelsen heraf, netop i Vejle amt fra 1885, kan tyde på, at nordslesvigerne har købt billetterne nord for grænsen, og at agenterne, for at undgå vrøvl, har angivet danske stednavne som sidste opholdssted.

Den danske lovgivning krævede i det hele taget kun en detaljeret angivelse af hjemsted/sogn/by/amt, når det gjaldt udvandrerer med seneste bopæl i Danmark. Det betyder, at kun en mindre del (20 %) af udvandrerer med nordslesvigsk bopæl er fordelt på amter/byer/sogne. Det er derfor ikke muligt, således som

det er for resten af Danmark, at tegne sognekort over udvandrerer med sidste bopæl i Nordslesvig.

Selvom man for Danmarks vedkommende således kan beskrive udvandringsprofilerne helt ned på sogneniveau, er profilerne for alder, køn, stilling og bestemmelsessteder overraskende ensartede fra amt til amt. Den beskædne og formentlig urepræsentative del af den nordslesvigiske udvandring, der er medtaget i databasen, afviger til gengæld markant.

Udvandring i samlede familiegrupper omfatter således kun 24 % af nordslesvigerne mod 39 % af de danske udvandrerer. Den nordslesvigiske kønsfordeling i udvandrerdatabasen er 71 % mænd og 29 % kvinder. Den danske er 62 % mænd og 38 % kvinder - mens den samlede slesvig-holstenske kønsfordeling ifølge havneindberetningerne er tæt på den danske med 58 % mænd og 42 % kvinder. Aldersmæssigt var næsten halvdelen (48 %) af alle nordslesvigiske udvandrerer mænd mellem 16 og 25 år, mens

16-25 årige mænd fra Danmark udgjorde 28 %. Det støtter naturligvis den antagelse, at udvandringen skyldtes flugt fra den tyske værnepligt ved det fyldte 17. år. 16-19 årige mænd udgør 30 % af alle mandlige udvandrere fra Nordslesvig, men kun 13 % fra Danmark.

Erhvervsmæssigt set er 47 % af de nordslesvigske udvandrere forsynet med stillingsbetegnelser i landbruget (danske 25 %), 3 % (danske 6 %) har stillinger inden for service og liberale erhverv, 9 % (danske 13 %) er arbejdere, mens 41 % (danske 56 %) er uden erhverv - hustru-er, børn m. m. Hvad angår bestemmelsessted er USA helt i top. Mens »kun« 91 % af de danske udvandrere tog til USA, gjaldt det 97 % af nordslesvigerne. Ser vi bort fra gennemgangsbyerne New York og Chicago, er nordslesvigerne mål først og fremmest Iowa. I rækkefølge fulgt af Californien, Nebraska, Minnesota, Wisconsin og Michigan. Bestemmelsesstederne inden for de enkelte stater svarer oftest til kendte danske bosættelser - ikke mindst de nordjyske, idet nordjyderne i ganske særlig grad klumpede sig sammen.

Den typiske nordslesvigske udvandrersprofil er derfor en 18-årig mand fra landet, der rejste alene eller sammen med

jævnaldrende venner via Hamborg-Hull-Liverpool-New York-Chicago og herefter fortrinsvis slog sig ned som landbruger eller landbrugsmedhjælper i et område, der er præget af dansk bosættelse. Her giftede han sig helst med en pige fra samme egn i Nordslesvig. Men da de nordslesvigske piger var en mangelfuld ressource, måtte han ofte nøjes med en nordjysk eller, måske slet ikke så sjældent, en nordtysk. Der var aldrig langt til tyske naboer. 5 % af befolkningen i Iowa stammer fra Danmark, men næsten 80 % fra Tyskland (herunder bl. a. Nordslesvig?).

Konklusion

Man kan ikke bruge den danske udvandrerdatabase til dækkende undersøgelser af udvandringen fra Nordslesvig. I hvert fald ikke hvis man alene søger på nordslesvigske hjemsteder. Chancen for at finde udvandrede nordslesvigske slægtninge er i så fald kun som 1:6. Resulter skal dels findes i databasen med sidste opholdssted i Danmark, dels i Hamborglisterne og, hvis alt glipper, i de amerikanske ankomstlister og/eller folketællinger.

Regner man med mindst 40.000 nordslesvigske udvandrere til USA 1868-1910 - op imod 50.000 er næppe usandsynligt

- kendes udvandring af en sådan intensitet kun fra områder, hvor befolkningen er under pres. Hungersnød i Irland og Småland, pogromer i Rusland og nationalpolitisk pres i Nordslesvig. Direkte kan databasen ikke forsyne os med en nordslesvigske udvandringsprofil, men indirekte kan de nye muligheder, databasen giver for at belyse udvandringen på sogneplan i Danmark, afsløre i hvert fald to momenter:

1) En tidlig, kraftig udvandring fra et givet område medfører ofte en fortsat kraftigere udvandring fra samme område. Det var mere fristende at tage af sted, når man kunne slå sig ned blandt familie og venner - således som Lintrup-beboerne gjorde i Jacksonville.

2) Der er ikke nødvendigvis tale om en udvandring fra de fattigste dele af et område, tværtimod. Som udvandrere var man nødt til at have penge med både til billetten og til etableringen på prærien.

Overført på Nordslesvig tror jeg, at det nationale pres og værnepligten var anledning til den første, meget store udvandringsbølge omkring 1870. Udvandringen blev herefter, i takt med de amerikanske konjunkturer, fastholdt på et meget højt niveau. Presset var der stadig under den næste store udvandringsbølge i 1880'erne, men hertil kom tiltrækningen i form af ønsket om at slutte sig til familie og venner i USA. Jeg anser derfor det nationale pres og tiltrækningen fra andre, der allerede var udvandet, som vigtigere end det økonomiske pres. Men naturligvis har det spillet en væsentlig negativ rolle for den økonomiske udvikling, at Nordslesvig i så ekstrem grad blev drænet for unge.

Nordslesvigerne glemte i hvert fald ikke de nationale problemer i deres landsdel, når de kom til Amerika. Det viser bl. a. oprettelsen af »Jacob A. Riis League of Patriotic Service«, hvis arkiv findes på Udvandrersarkivet. Medlem-

merne af denne liga, hvis forløber blev stiftet i 1916, var fortrinsvis nordslesvigske fordelt på 68 lokalkomiteer over hele USA. Ligaens formål var at bringe USA ind i krigen mod Tyskland, senere at fremme krigsindsatsen mod Tyskland og endelig at gøre den amerikanske regering opmærksom på det nordslesvigske problem. Først og fremmest ønsket om en grænseafstemning efter krigen - hvilket som bekendt lykkedes! Men både den nordslesvigske ligas politiske lobbyarbejde i USA og videre undersøgelser af det tyske og amerikanske grundmateriale for udvandringen fra Nordslesvig må blive emner for senere artikler.

Alle oplysninger fra den danske udvandrerdatabase findes på internet-adresserne:

<http://ddd.sa.dk> og <http://www.cybercity.dk/users/cccl3656> samt på en CD-rom udgivet på Udvandrersarkivet. Her findes ligeledes kopier af passagerlisterne fra Statsarkivet i Hamborg.

Litteratur

Kristian Hvidt: »Flugten til Amerika«, Århus 1971.

Peter L. Petersen: »The Danes in America«, Minneapolis 1985

Paul-Heinz Pauseback: »Aufbruch in eine Neue Welt, (1867-1914)«, Bredstedt 1995.

Henning Bender: »Udvandringen fra Aalborg Amt 1868-1903« i: Historisk Årbog, Aalborg 1996.

Henning Bender: »Kønsskifte på Atlanten« i: Siden Saxo, 2, 1996.

Henning Bender: »Die Auswanderung aus Nordschleswig von 1868 bis 1900« i: America, Bredstedt 1996

Mads Iversen: »Nordslesvigs Befolkning 1864-1920« i: Nationaløkonomisk Tidsskrift, København 1933

»Statistisches Landesamt Schleswig-Holstein, Beiträge zur historischen Statistik Schleswig-Holsteins«, Kiel 1967.

Michael Tepper: »Passenger Arrival Records«, Baltimore 1993



Nedlagt distriktskole i Jacksonville. Her gik Lintrup-børnens børn i skole fra 1883. Ved træet er der nedgang til skyvpumpe-beskyttelsesrum. Foto: Henning Bender.